

Pletka, Václav

Původ a proměny Hankovy písně "S bohem buď a pamatuj"

In: *O životě písně v lidové tradici : variační proces ve folklóru*. Beneš, Bohuslav (editor). Vyd. 1. Brno: Universita Jana Evangelisty Purkyně, 1973, pp. 45-60

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/120963>

Access Date: 05. 12. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

VÁCLAV PLETKA

Četné lyrické verše Václava Hanky byly zhudebňovány a mnohé z nich se šířily v lidovém zpěvu. B. V á c l a v e k právem soudil, že Hanka vlastně u nás založil tradici umělé milostné písně, ale zároveň upozorňoval, že si k nim „bral občas za oporu i písně cizí“.¹ Jsou tím míněny Hankovy písně „Krásná Minko musím jít“² a „U potoka hoch si seděl“³. Václavek soudil, že Hanka psal písňové texty pod cizím, hlavně německým vlivem,⁴ ale neměl tehdy svůj názor podložen dalšími konkrétními příklady.

Při výzkumu problematiky zlidovělých písní, který má být v nejbližších letech dovršen zakončením edice Václavkových českých světských písní zlidovělých,⁵ vyvstává úkol podrobně prozkoumat nejen Hankovy, ale i četné jiné písňové texty z hlediska jejich původu a zpracovat tyto problémy pokud možno již předem v monografických studiích.

B. Václavek otiskl několik statí o zlidovělých písních již v první polovině dvacátých let.⁶ Využíval v nich vesměs materiálů, které nashromáždil při seminárních pracích u profesora Jakubce a při zpracovávání státní a později disertační práce. Další monografické studie pak otiskl až v druhé polovině třicátých let, ale byly to jen stručné příspěvky,⁷ neboť se tehdy domníval, že je třeba po řadě let výzkumů přistoupit především ke zpracování základní teoretické práce⁸ a k dokončení edice českých světských písní zlidovělých.

¹ B. Václavek—R. Smetana, *Úvod k Čes. nár. zpěvníku*, Praha 1940, 2. vyd. 1949, přetisk v knize B. V., *O české písni lidové a zlidovělé*, Praha 1950, s. 221.

² Báseň Ch. A. Tiedgeho z r. 1808 byla poprvé otisknuta v Beckerově *Taschenbuch zum geselligen Vergnügen für 1809*, s. 281. Tiedge ji složil na ruskou melodii, kterou náhodně zaslechl. Srov. F. M. Böhme, *Volkstümliche Lieder der Deutschen im 18. und 19. Jahrhundert*, Leipzig 1895, s. 549. Hanka uveřejnil český překlad v *Prvotínách* 1813, XXIII, 136.

³ Schillerovu báseň „An der Quelle sass der Knabe“ z r. 1803 (viz Böhme, l.c., s. 348 n.) přeložil Hanka před r. 1819 a uveřejnil ve svých „Písních“ v r. 1819.

⁴ „Vedle písně lidové působí na Hanku také již umělá píseň cizí, hlavně německá, podle níž skládá první naše písně umělé...“ B. Václavek, *Lidová slovesnost v českém vývoji literárním*, Praha 1940 (Edice „Svazky“, č. 12), přetisk t ý ž, *O české písni lidové a zlidovělé*, Praha 1950, s. 279.

⁵ Tímto úkolem, zařazeným od r. 1963 do stát. plánu vědeckého výzkumu, se nyní soustavně zabývá Kabinet Bedřicha Václavka na filosofické fakultě University Palackého v Olomouci.

⁶ B. Václavek, *Hankovo „Čekání“ (Jak se ten měsíček) v tradici lidu*, *Listy filologické*, 50, 1923, s. 321—330; t ý ž, *Tři zlidovělé písně Frant. Vacka-Kamenického*. (Vdějte mne maticko, Když nás Vít šel na námluvy, Já jsem děvče jako luska). *ČMM* 47, 1923, s. 202—212; t ý ž, *Příspěvky k osudu balady „Poutnice“* (Děvčátko krásné šlo na pout), *Čas. pro mod. filologii* 9, 1923, s. 193—202; t ý ž, *K původu písně „Po půl noci dřív než kohout“ v Čelakovského „Slovanských národních písních“*, *Listy filologické*, 51, 1924, s. 280—286.

⁷ B. Václavek, *Napoleonský variant písně „Moravo, Moravo“*, *Čas. vlast. spolku musejního v Olomouci* 49, 1936, s. 65 n., t ý ž, *Nové „falsum“ Hankovo*, *Čas. pro mod. filologii a literatury* 25, 1939, s. 157 ad., (*Ach jak Bělo všechno se zde směje*).

⁸ Učinil tak habilitační prací „*Písemnictví a lidová tradice*“, Olomouc 1938, 2. vyd. Praha 1947.

Nyní, když přistupujeme po více než třiceti letech k dokončení Václavkova nejvýznamnějšího folkloristického díla, pokládáme jeho snahu o syntetické zpracování celé problematiky za zcela samozřejmou, ale zároveň se musíme vyrovnat s některými problémy též formou monografického zpracování.

Hankova píseň „*S Bohem buď a pamatuj*“ byla hojně zpívána již v první polovině minulého století,⁹ ale o jejím původu, šíření a folklorních změnách byl při dřívějším výzkumu zlidovělých písní (Zielecká, Homolka, Václavěk) shromážděn jen malý počet údajů.¹⁰ V současné době — i když práce není ještě ukončena¹¹ — můžeme díky mnohem rozsáhlejšímu materiálu prozkoumat genezi písně důkladněji. Povšimněme si nejprve původu textu. Roku 1798 byla v Schillerově *Musenalmanachu* otištěna báseň následujícího znění:

Das Band der Liebe.

Lebe wohl, vergiss mein nicht!
Schenke mir dein Andenken:
Liebe darfst du mir nicht schenken,
denn das Schicksal will es nicht.

Lebe wohl, vergiss mein nicht!
Denke oft der süßen Stunden,
wo uns treue Lieb' verbunden,
ich vergiss' sie ewig nicht.

Lebe wohl, vergiss mein nicht!
Ach, selbst in der weitsten Ferne,
überm Grab, jenseit der Sterne
reisst das Band der Liebe nicht.

Jako autor je podepsán „Cordes“. Bližší údaje — kromě data úmrtí 1907 — neměl západoněmecký badatel,¹² který text nedávno zveřejnil, k dispozici.

⁹ Srov. Z. Nejedlý, *Bedřich Smetana IV*, Praha 1951, s. 124 (pozn. 23) a tamtéž s. 150, kde přímo říká: „*Nade všechny však vynikla Hankova „S Bohem buď a pamatuj“*, z národních „*Ach není tu, není“ a z umělých „Nad Berounkou pod Tetínem“*...

¹⁰ Bedřich Václavěk s Robertem Smetanou shromáždil o ní v připravených materiálech k edici českých světských písní zlidovělých (jsou uloženy v pozůstalosti B. Václavka v Památníku národního písemnictví) tyto údaje: údaj o 1. tisku (Dvanáct písní, 1815), otisk v 2. vyd. Hankových Písní, 1819, s. 58; 13 výskytů ve společenských zpěvnících (z toho 1x s nápěvem), 1 kramářský tisk (B. Stýblo, Praha 1852), 5 zápisů z terénu (z toho dva z literatury, 1 z Ústavu pro lid. píseň v Praze a 2 ze sběrů R. Smetany — tyto 2 zápisy však patřily k jiné písni) a posléze 3 zápisy z rkp. zpěvníků; jeden nedatovaný a další dva z r. 1860 a 1910. Celkem tedy měli k dispozici 25 záznamů. Nynější dokumentace čítá celkem 121 záznamů, tedy téměř pětinašobek tehdejšího stavu.

¹¹ Je třeba totiž ještě rozhojnit folklorní sběry a po rozřídění nápěvových typů, vyskytujících se u jednotlivých zlidovělých písní, provést průzkum výskytů těchto nápěvů důkladnými ověřovacími sběry, jež pak budou napomáhat k osvětlení původu nápěvů. Lze odhadnout, že bude třeba prozkoumat cca 800—1000 nápěvových typů. (Při přípravě 1. svazku edice českých světských písní zlidovělých pracoval při počtu 20 epických písní prof. Smetana s 80 nápěvovými typy, k nimž nasbíral přes 500 zápisů. V našem případě bude zapotřebí počítat asi s desetinašobným množstvím sběrů.)

F. M. Böhme¹³ o Cordesovi poznamenává, že není jasné, zda jde o Johanna Friedricha Cordese či Franze Cordese. Jednoznačný údaj nacházíme však s dalšími biografickými podrobnostmi u Krügera.¹⁴ Z původního znění textu se však zachovala v německé verzi při dalším kolování (a také v českém překladu Hankově) pouze první sloka. Pro sledování textových proměn v Německu máme doklad pouze u Böhmeho,¹⁵ kde je však původní znění Cordesovo rozšířeno o dvě další sloky (2, 5):

2. Lebe wohl, vergiss mein nicht!
Ewig theuer meinem Herzen,
Denk' ich dein mit süßen Schmerzen,
Bis der Tod mein Auge bricht:
Lebe wohl, vergiss mein nicht!

5. Lebe wohl, vergiss mein nicht!
Wenn ich endlich ausgeweinert,
Ausgelitten, dann erscheinet
Mir auch Trost im Sternenlicht.¹⁶
Lebe wohl, vergiss mein nicht!

Z rukopisných zpěvníků, zachycených při výzkumu na našem území, bylo získáno celkem 11 zápisů německého znění písně; nejstarší datovaný zápis pochází z roku 1833 (BS 815 — značky, jež dále uvádím, jsou z dokumentace, uložené v Kabinetu B. Václavka na filosofické fakultě University Palackého v Olomouci, která obsahuje cca 200.000 zápisů z oblasti netradičních písňových druhů), nejmladší zápis je asi z let 1874–78 (BS 448). Čtyři zápisy jsou nedatované, ale zřejmě nepřesahují výše uvedené časové rozpětí. Ve všech zápisech jsou obsaženy sloky 1, 2 a 5 ze znění u Böhmeho, tři zápisy obsahují ještě několik dalších slok (zpěvníček BS 815 z r. 1833 má celkem 5 slok, BS 7 z roku 1847 má znění o 7 slokách a nedatovaný BS 183 6 slok). Navzájem jsou všechny tyto sloky, uváděné navíc, rozdílné. O vztahu německých znění k českým se zmíním ještě dále.

Shodné znění většiny německých textů, které bez jediné výjimky obsahují všechny tři sloky, jichž užil Hanka ke svému překladu,¹⁷ vedou k domněnce, že

¹² H. Raue, *Zum volkstümlichen Lied des 19. Jahrhunderts*. Studie otištěna v knize „*Studien zur Trivialmusik des 19. Jahrhunderts*“. Hrsg. Carl Dahlhaus. Regensburg 1967, s. 159 n.

¹³ l.c. (pozn. 1), s. 371.

¹⁴ H. A. Krüger, *Deutsches Literatur-Lexikon*, München 1914, s. 67, uvádí: „*Cordes, Joh. Franz, geb. 1773 zu Gansdorf (Hann.), stud. die Rechte, war als Jurist in Oldenburg tätig, gest. 11. Juni 1807 zu München. C. ward bekannt durch s. (zuerst in Schillers Mus. Alm. 1798 veröffentl.) Gedicht: Lebe wohl, vergiss mein nicht.*“

¹⁵ l.c. (pozn. 1), s. 371.

¹⁶ V četných německých zněních dochovaných na našem území je tento verš většinou ve znění „*Glück uns dort im höher'n Licht*“. Neznámý uživatel Böhmeho exempláře, (který mám zapůjčen od sběratele R. Hlavy ze Semil) na to též upozorňuje inkoustem vepsanou poznámkou, že tam patří toto znění, doložené též v *Jahrb. d. Sammlung Kippenberg* 2 (1922), s. 155. (neověřoval jsem).

¹⁷ Hankův český překlad byl otištěn v r. 1815 (Dvanáct písní) a pak v 2. vyd. „*Písní*“ r. 1819 (i v dalších vydáních).

Nyní, když přistupujeme po více než třiceti letech k dokončení Václavkova nejvýznamnějšího folkloristického díla, pokládáme jeho snahu o syntetické zpracování celé problematiky za zcela samozřejmou, ale zároveň se musíme vyrovnat s některými problémy též formou monografického zpracování.

Hankova píseň „*S Bohem buď a pamatuj*“ byla hojně zpívána již v první polovině minulého století,⁹ ale o jejím původu, šíření a folklorních změnách byl při dřívějším výzkumu zlidovělých písní (Zielecká, Homolka, Václavěk) shromážděn jen malý počet údajů.¹⁰ V současné době — i když práce není ještě ukončena¹¹ — můžeme díky mnohem rozsáhlejšímu materiálu prozkoumat genezi písně důkladněji. Povšimněme si nejprve původu textu. Roku 1798 byla v Schillerově *Musenatmanachu* otištěna báseň následujícího znění:

Das Band der Liebe.

Lebe wohl, vergiss mein nicht!
Schenke mir dein Angedenken;
Liebe darfst du mir nicht schenken,
denn das Schicksal will es nicht.

Lebe wohl, vergiss mein nicht!
Denke oft der süßen Stunden,
wo uns treue Lieb' verbunden,
ich vergiss' sie ewig nicht.

Lebe wohl, vergiss mein nicht!
Ach, selbst in der weitsten Ferne,
überm Grab, jenseit der Sterne
reisst das Band der Liebe nicht.

Jako autor je podepsán „Cordes“. Bližší údaje — kromě data úmrtí 1907 — neměl západoněmecký badatel,¹² který text nedávno zveřejnil, k dispozici.

⁹ Srov. Z. Nejedlý, *Bedřich Smetana IV*, Praha 1951, s. 124 (pozn. 23) a tamtéž s. 150, kde přímo říká: „*Nade všechny však vynikla Hankova „S Bohem buď a pamatuj“, z národních „Ach není tu, není“ a z umělých „Nad Berounkou pod Tetiněm“...*“

¹⁰ Bedřich Václavěk s Robertem Smetanou shromáždil o ní v připravených materiálech k edici českých světských písní zlidovělých (jsou uloženy v pozůstalosti B. Václavka v Památníku národního písemnictví) tyto údaje: údaj o 1. tisku (*Dvanáct písní, 1815*), otisk v 2. vyd. *Hankových Písní, 1819*, s. 58; 13 výskytů ve společenských zpěvnících (z toho 1x s nápěvem), 1 kramářský tisk (B. Stýblo, Praha 1852), 5 zápisů z terénu (z toho dva z literatury, 1 z Ústavu pro lid. píseň v Praze a 2 ze sběrů Ř. Smetany — tyto 2 zápisy však patřily k jiné písni) a poslední 3 zápisy z rkp. zpěvníčků; jeden nedatovaný a další dva z r. 1860 a 1910. Celkem tedy měli k dispozici 25 záznamů. Nynější dokumentace čítá celkem 121 záznamů, tedy téměř pětinašobek tehdejšího stavu.

¹¹ Je třeba totiž ještě rozhojnit folklorní sběry a po rozřídění nápěvových typů, vyskytujících se u jednotlivých zlidovělých písní, provést průzkum výskytů těchto nápěvů důkladnými ověřovacími sběry, jež pak budou napomáhat k osvětlení původu nápěvů. Lze odhadnout, že bude třeba prozkoumat cca 800—1000 nápěvových typů. (Při přípravě 1. svazku edice českých světských písní zlidovělých pracoval při počtu 20 epických písní prof. Smetana s 80 nápěvovými typy, k nimž nasbíral přes 500 zápisů. V našem případě bude zapotřebí počítat asi s desetinašobným množstvím sběrů.)

Zápisů v rukopisných zpěvníčcích máme shromážděno celkem 43. Plné tři čtvrtiny z nich se — až na drobné odchylky — kryjí s tříslukovým Hankovým textem, jen čtvrtina obsahuje rozšířené či změněné varianty. Z 10 textů této poslední čtvrtiny zápisů, jimiž se budeme podrobněji zabývat, jich šest vychází též z Hankova znění, k němuž jsou připojeny v rozsahu jedné až pěti sluk rozvinutější textové varianty. Ve zpěvníčku BS 156¹⁹ je to jen jedna sluka:

S Bohem buď a pamatuj,
když jsme sobě přísahali,
kdyby nebe, země bránili [!]
budu já na věky tvůj.

Pod nadpisem „*Upamatování*“ je zde uvedeno, že text se má zpívat na nápěv zlidovělé písně „*O půlnoci Lenka vstala*“. Tato píseň, uvedená ve zpěvníčku i s melodií na jiném místě, má melodií zcela jiného nápěvového typu, než oněch osm, jež R. Smetana uvádí v edici epických zlidovělých písní.²⁰

Zápis, zachycený v rukopisném zpěvníčku BS 865,²¹ připojuje ke třem Hankovým slukám čtvrtou v následujícím znění:

Až budeš věneček vítí
k ozdobě Tvého přítele,
nezapomeň do něho vzítí
tak s Bohem buď a pamatuj.

V rukopisném zpěvníčku BS 919²² zní připojená čtvrtá sluka opět jinak:

S Bohem, můj milej, na mě vzpomínej,
když nesmím býti tvá více,
až nám zhasne žití svíce,
pak jsem tvá a ty jsi můj,
s Bohem buď a pamatuj.

V rukopisném zpěvníčku Josefa Šedivého²³ mají přidané sluky 4. až 6. ráz amatérského nezávazného veršování, o čemž svědčí především to, že jsou vlastně parafrázemi prvních tří sluk, pocházejících od Hanky. Proto uvádím ke srovnání pouze poslední, šestou sluku:

¹⁹ Nedatovaný sborníček písní asi z poloviny 19. století, obsahující většinou notované zlidovělé a společenské písně. Rkp. KNM, sign. X G 53.

²⁰ Srov. B. Václavek — R. Smetana, *České světské písně zlidovělé I*, Praha 1955, s. 141. Přesto, že tento nápěv pochází asi z poloviny 19. století, nezdá se, že by se blížil onomu předpokládanému typu, který by měl souviset se sérií nápěvů A 6 — A 9 citovaných R. Smetanou.

²¹ Zpěvníček J. Mráčka, dělostřelce u pluku 23 na Hradčanech, pocházející z roku 1900 až 1903. Byl zapůjčen kdysi R. Hlavovi ze Semil; zápis je citován podle mikrofilmu z archívu autora článku.

²² Rkp. zpěvník L. Hlavy, psaný v letech 1920—25. Ze sbírky R. Hlavy, Semily.

²³ Zpěvníček s názvem „*Sbírka sto písní a básní*“ (z doby kolem r. 1860). Opis textu na stroji v pozůstalosti B. Václavka. Cituji podle originálu, který je uložen v ÚEF ČSAV v Praze, píseň je na str. 126 — pod čís. 82.

S bohem buď a zapomeň!
Již jsem dosti se nakvílil,
úpěl, slz potoky vylil;
nyňí umlкну jak peň.
S bohem buď a zapomeň!

Zpěvníček BS 8²⁴ přidává k Hankovu znění též tři sloky:

S Bohem buď a pamatuj,
neb mé srdce zkormoucené
jest pro tebe utrápené,
ptactvo nebe polituj,
s Bohem buď a pamatuj.

S Bohem buď a pamatuj,
Leno drahá, krásó svatá,
neb si ty v srdci mém vykvetla,
lásku srdce považuj,
s Bohem buď a pamatuj.

S Bohem buď a pamatuj.
Až trápení sme přestáli,
hořkosti smrti vystáli,
věnec květe tvůj a můj,
s Bohem buď a pamatuj.

Nejrozsáhlejší zápis, mající 8 slok, byl zapsán v rukopisném zpěvníčku Aloisie *Richtrové* z Pertoltic.²⁵ I zde následují po prvních třech slokách Hankových odlišné sloky 4.—8., které se v žádné jiné variantě nevyskytují:

4. S Bohem buď a pamatuj —
nechtěj srdce kormoutiti,
ale raděj spomenouti,
/: že jsem v lásce býval tvůj,
s Bohem buď a pamatuj! :/

5. S Bohem buď a pamatuj —
nermuť, netrap mě ouzkosti,
neb mám svého hoře dosti
/: obětuji život svůj,
s Bohem buď a pamatuj! :/

6. S Bohem buď a pamatuj! —
buď v ouzkosti potěšení,
mému srdci ulehčení

²⁴ Nedatovaný rkp. zpěvníček *K. Pechanové* z Flasmannova mlýna ve Struhadle u Zinkov. Uložen v krajském muzeu v Plzni, čís. 16.889.

²⁵ Zpěvníček, pocházející asi z let 1857—8, si vypůjčil B. Václavek od J. Richtry z Pertoltic u Zbraslavic a píseň odtud opsal v tragických zářijových dnech r. 1938. Cituji z Václavkovy pozůstalosti.

/: když oddělí se duch můj,
s Bohem buď a pamatuj! :/

7. S Bohem buď a pamatuj! —
třebas já tak nešťastný byl,
že s tebou nemůž brát podíl
/: předce toužím býti tvůj,
s Bohem buď a pamatuj! :/

8. S Bohem buď a pamatuj! —
S Bohem buď a spomeň sobě,
když mé tělo hnítí bude
/: až vyjde z těla duch můj,
s Bohem buď a pamatuj,
že jsem býval v lásce tvůj. :/

V dalších čtyřech textech je Hankovo znění citováno většinou jen v jedné sloce. Tak v tříslokovém znění v rukopisném zpěvníčku BS 815²⁶ je použito z Hankova textu — ovšem se změnami — jen 2. sloky, kdežto 1. a 3. sloka jsou změněny podstatně. Zdá se, že tu jde o volný překlad, pořízený snad majitelem zpěvníčku, neboť je tu na jiném místě též tříslokové německé znění s melodií a kytarovým doprovodem. Český text zní takto:

Z Bohem buď a pamatuj,
vzpomeň na mě v každé době,
lásku, zrádnost nepřeu tobě,
nebo nemáš bejt víc můj,
z Bohem buď a pamatuj.

Z Bohem buď a pamatuj,
věčně drahý srdci mému
zůstaneš vždy raněnému,
až zemřu, mě polituj,
z Bohem buď a pamatuj.

Z Bohem buď a pamatuj,
trýznění sme tu přestáli,
ouzlosti z smrti zůstaly,
věnec květe tvůj i můj,
z Bohem buď a pamatuj.

Znění v rukopisném zpěvníčku BS 664²⁷ má vcelku — i když je obsah první Hankovy sloky v podstatě zachován — ráz nábožné písně:

²⁶ Rkp. zpěvníček, jehož majitelem byl P. Stand, datovaný rokem 1833, má titul „*Der Saenger oder Lieder-Sammlung mit Quitarbegleitung*“; je uložen v Hudebním oddělení UK Praha, sign. 59 R 59.

²⁷ Rkp. zpěvník B. Vejžvaldové z roku 1862. Archiv ŮEF Praha, rkp. čís. 135—Vejžvaldová—různé.

S Bohem buď a pamatuj,
rač nás v mysli zachovati,
když ti nelze prodlévati,
dál tě vede úřad tvůj,
s Bohem buď a pamatuj.

Anjel Páně u tě stůj,
po všech cestách vodiž tebe
strážce prozřetelný z nebe,
dnes i celý život tvůj,
anjel Páně u tě stůj.

Slávou tebe korunuj
Kristus, pastýř našich duší,
jak na zásluhy tvé sluší,
v nebi budiž domov tvůj,
slávou tebe korunuj.

Také další variant ve zpěvníčku BS 59²⁸ má dosti zvláštní ráz a podstatně se odlišuje od jiných znění. Jiné zápisy v tomto zpěvníčku (většinou společenské a zlidovělé písně) nasvědčují tomu, že lze pramen považovat za spolehlivý.

S Bohem buď a pamatuj,
Osud krutý chce to míti,
Že mne musíš opustiti,
Krutý osud chce to můj,
S Bohem buď a pamatuj!

S Bohem buď a pamatuj,
Vždy tě v mysli nosit budu,
V radosti i v trpkém trudu
Vždy jen vidět obraz tvůj,
S Bohem buď a pamatuj!

S Bohem buď a pamatuj,
Upřímnost hled' zachovati,
Upřímnost chci tobě dáti
Skrze celý život můj,
S Bohem buď a pamatuj!

S Bohem vždy a pamatuj,
Důvěřuj se v slova moje,
Vždy budu milenka Tvoje,
Poklad ty, miláček můj,
S Bohem buď a pamatuj.

²⁸ Rkp. zpěvníček s názvem „Sbírka písní slovanských a vlasteneckých“ z majetku A. Kučara z r. 1882. Uložen v Městském muzeu v Příbryslavi. Obsahuje 242 písníových známů.

S Bohem jdi a pamatuj
Vždy na naše rozžehnutí,
Abys zase při shledání
Byls miláček věrný můj,
S Bohem jdi a pamatuj.

Když se zde odloučit máme,
Na věčnosti se shledáme,
Tam ty budeš anděl můj,
S Bohem jdi a pamatuj.

Poslední ze zápisů, jež máme dnes k dispozici, pochází z rukopisného zpěvníčku BS 34²⁹ a má též 6 slok. Také toto znění přináší (kromě výše citované 4. sloky, související s kramářským zněním) variant dosti svérázný.

S Bohem buď, s Bohem buď,
Na mně pamatuj,
Když mně nechceš /!/ milovati,
Hleď mně v mysli zachovati
/:Tomu nechce osud můj.
S Bohem na mně pamatuj!:/

Dívko spanilá, tys má jediná,
Vždycky si mně říkávala,
Že tvá láska bude stálá,
Smutně se loučí jinoch tvůj.
S Bohem na mně pamatuj.

Milenko drahá, jsi-li upřímná,
Pohleď na mně strápeného
A popřej mně srdce tvého,
Bude šťastný jinoch tvůj,
S Bohem na mně pamatuj.

Růže spanilá, tys má jediná,
Kterou jsem v srdci štěpoval,
Co Lilii opatroval,
Pro tě skončím život svůj.
S Bohem na mně pamatuj.

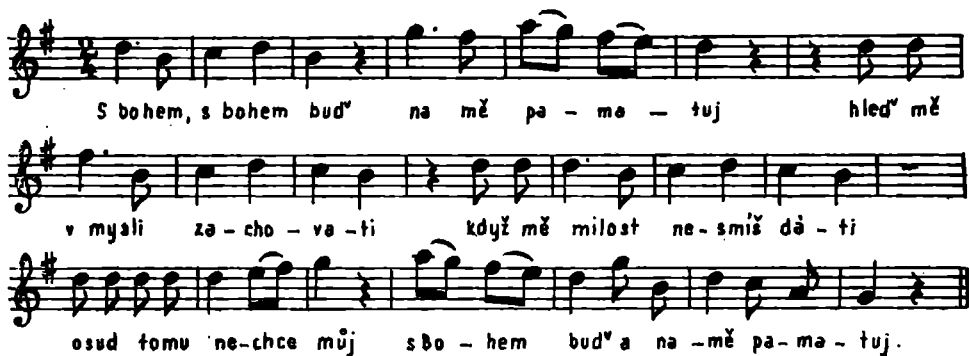
S Bohem na mně pamatuj.
Spomeň, když mě slibovala
a před Bohem říkávala,
Že já budu manžel tvůj,
S Bohem na mně pamatuj.

²⁹ Rkp. zpěvníček z r. 1863 z majetku J. P. Kochánka ze Semil má název „Spěvec aneb Zbyrka Rozličných Písní“. Obsahuje kromě českých i německé písně. Není vyloučeno, že pisatel zpěvníku, který patřil mezi zakládající členy pěveckého spolku Jizeran, text sám nějak upravil.

Když jsem rozpomněla,
 Svůj slib zrušila?
 Spomeň na mně má milenko,
 Mého srdce holuběnko.
 Že jsem já byl ctitel tvůj,
 S Bohem na mně pamatuj.

Materiály a údaje shromážděné výzkumem ve dvacátých a třicátých letech (viz o tom již výše v pozn. 10) neumožňovaly tehdy zpracování nápěvové složky Hankovy písně. V dokumentaci byl podchycen nápěv pouze třikrát: z Martinčova zpěvníčku *Zpěvný věnec* (z r. 1865 — bibl. ČNZ č. 36, což je sborová skladba F. J. Škroupa; tato melodie byla otiskána již r. 1857 v Martinčových nápěvech k *Českému zpěvníčku* — ČNZ č. 10; zapsal si ji také do svého rukopisného zpěvníčku kolem r. 1889 farář *Comersi*, srv. pozůstalost B. Václavka, kart. I.). Dále byl znám zápis z r. 1892 z Chrzína u Velvar, otisktný Fr. Homolkou v Čes. lidu r. 1911, a posléze zápis ze sborníku Svárovsckého z r. 1911, uložený v ÚEF ČSAV v Praze. V dokumentaci B. Václavka a R. Smetany jsou též uloženy dva zápisy, pořizené R. Smetanou při sběrech v Dolanech a na Sv. Kopečku, začínající verši „S bohem buď mlko drahá a na mne pamatuj“. B. Václavek k nim však poznamenal „není asi tato píseň“, v čemž měl pravdu, neboť oba zápisy patří k písni o věrném Gustavovi, nikoliv sem.

Poněvadž první dva z výše citovaných zápisů melodií byly již dříve publikovány, uvádím zde jen třetí — ze sborníku Svárovsckého.

S bohem, s bohem buď na mě pa - ma - tuj hled' mě
 v myali za - cho - va - ti když mě milost ne - smíš dá - ti
 osud tomu ne - chce můj s bo - hem buď a na - mě pa - ma - tuj.

V nápěvu je patrný vliv Škroupova zpracování, a to velmi výrazně v jeho první polovině, druhá část má pouze podobný melodický profil; s obdobným ovlivněním první části melodie Škroupovou skladbou se setkáváme též později u příkladu čís. 10.

Nynější výzkum zlidovělých písní rozhojnil naše znalosti o řadu dalších nápěvových typů. Pátrání po původu písně nám napomohlo k získání několika nápěvů, zjištěných při zpěvu německého znění. Nejstarší zápis nápěvu přináší ve své sbírce zlidovělých písní B ö h m e.³⁰

³⁰ I.c. (pozn. 1), str. 371.

Le - be wohl, vergiss mein nicht! Schenke mir dein An - ge -
 - den - ken Lie - be darfst du mir nicht schen - ken denn das
 Schicksal will es nicht, denn das Schicksal will es nicht.

Jde o nápěv deklamačního typu a patrně umělého původu, který stavbou melodie a rozdělením pauz rozkládá píseň na několik drobných úseků. To zne-
 snadňuje — pokud to nepřeklene plynulá technika přednesu — integraci písně
 jako celku a může vést (ve spojení s textovou stránkou, která má značný sklon
 k sentimentalitě) téměř k trivialitě.³¹

V rukopisných pramenech, obsahujících německé znění písně, získaných z fon-
 dů na našem území, jsme našli ještě tři další melodie. První z nich byla zapsá-
 ná v rukopisném zpěvníčku BS 815,³² který je datován k r. 1833. Stejná
 melodie — jen zapsaná v $\frac{4}{4}$ taktu a s nepatrnými melod. změnami — je též
 v nedatovaném rukopisném zpěvníčku BS 837.³³ Vzhledem k podobnosti obou
 melodií uvádím první z obou zápisů (druhý, nedatovaný, se zdá být vývojově
 mladší, snad ze 40. let):

le - be wohl ver - giss mein nicht schenke mir dein An - ge -
 - den - ken lie - be darfst du mir nicht schenken, ach das
 Schicksal will es nicht, ach das Schicksal will es nicht.

Stavba melodie jasně poukazuje na to, že jde o umělou skladbu.

A posléze třetí zápis byl v rukopisném zpěvníčku BS 718³⁴ z roku 1852. Nápěv je po stránce melodické i harmonické vypracován s rutinou (srv. např. vybočení do D dur ve střední části).

³¹ Srov. R a u h e, l.c. (pozn. 12), s. 196 n.

³² Viz popis v pozn. 26.

³³ Rkp. zpěvníček bez názvu, rozměr 25 x 32 cm, rozsah 12 stran, obsahuje 11 většinou notovaných zápisů českých a německých písní. HOUK Praha, sign. 59 R 1880.

³⁴ Rkp. zpěvník neznámého pisatele, rozměr 24 x 15 cm, 119 stran, obsahující částečně i písně s nápěvy, HO Národního muzea, zn. XVI D 251.

Le - be wohl, le - be wohl, ver - giss - - - mein nicht
 schenke mir dein An - ge - den - ken, Lie - be darfst du mir nicht denken,
 doch das Schicksal will es nicht le - be wohl, ver - -
 - giss - - mein nicht le - be wohl ver giss - - mein nicht.

Kromě tří zápisů melodií, které měli k dispozici B. Václavek a R. Smetana a nyní uvedených čtyř notovaných zápisů německého znění písně, máme nyní možnost hodnotit ještě dalších 10 zápisů, jež je možno rozřadit celkem do 7 typů. I zde však tvoří převahu nápěvy nepochybně umělého původu.

První z nich, zachovaný ve třech zápisech, je zachycen v rukopisném zpěvníku BS 815.³⁵ Další zápis je v rukopisném zpěvníčku BS 327³⁶ (tento můžeme zařadit asi do konce 40. let 19. století). A posléze třetí zápis melodie stejného typu nacházíme v *Nápěvech k Českým zpěvům* z roku 1857 (bibliografie ČNZ č. 13). Melodie, jak můžeme zjistit srovnáním, vyrůstá z téhož nápěvného okruhu jako příklad čís. 3.

s bohem buď a pa ma tuj hleď mně v myslí za - cho - va - ti když mně
 milost nesmíš dá - ti Osud tomu ne - chce můj s bo - hem buď a pa - ma - tuj.

Tato skutečnost nám dokumentuje, že patrně až do padesátých let 19. století bylo — alespoň v měšťanských kruzích — používáno melodie převzaté (či upravené) z německých pramenů.

Zdá se však, že v té době byly skládány a kolovaly u nás ještě další melodie, jak poznáme z následujících příkladů. Je tu např. nedatovaný zápis BS 100-501,³⁷ který podle typu písma patří ještě do první poloviny 19. století. Střední

³⁵ Viz popis v pozn. 26.

³⁶ Rkp. zpěvníček J. V. *Zikmunda*, psaný v letech 1846 až 1851, získaný při sběrech L. Soukupem, pracovníkem rozhlasu v Českých Budějovicích, od pisatelova pravnuka. Cituji podle mikrofilmu.

³⁷ Rkp. o 6 stránkách, HOUK Praha, sign. 59 R 1093.

část melodie, velmi bohatá modulačně, ukazuje na autora s dosti bohatými zkušenostmi. Bude však třeba zjistit, nejde-li v tomto případě o opis některého německého zpracování.³⁸

ANDANTE CON MOTO

S bohem buď a pa - ma - tuj! S bohem buď a pa - ma - tuj!
 - tuj! Hleď mne v mysli za - cho - - ti hleď mne v mysli za - cho -
 - va - ti když mně milost nesmíš dáti když mně milost nesmíš dáti, tvoje.

O některé nápěvy se postarali též hudebníci ve školách. K melodiím tohoto typu byl zachycen příklad v rukopisném zpěvníčku BS 721.³⁹ Podle písma a obsahu zpěvníčku lze soudit, že zápis pochází asi z poloviny 19. století. Píseň má nadpis „Po školním zkoušení“. Text jsem citoval již výše podle znění v rukopisném zpěvníčku BS 664 (viz pozn. 27). Zápis nápěvu je melodicky i formálně velmi prostý; poslední takty působí žertovným, či dokonce parodickým dojmem (v rozporu s textem).

S bohem buď a pa - ma - tuj hleď nás v mysli za - cho - va - ti když ti ne - lze
 prodlé - va - ti. Stále vo - lá ou - řad tvůj, s bohem buď a pa - ma - tuj.

Umělejší způsob zpracování — i když s výraznými rysy diletantismu — projevuje zápis z rukopisného zpěvníku BS 796⁴⁰ z roku 1864. Melodie, opatřená doprovodem pro kytaru, je až přeplněna legaty, čímž se blíží (po formální stránce) některým zpracováním německým.

³⁸ Bude ještě nutné — pro podrobnější rozbor melodií získaných u německého i českého znění písně — podchytit umělá zpracování německá, jež Böhme uvádí. Je to F. L. Seidel (před r. 1804), F. H. v. Dalberg, F. A. Mendel (před r. 1810) a F. Gluck (kolem r. 1814; *Acht Lieder mit Begleitung des Pianos*, Leipzig).

³⁹ Nedatovaný rkp. zpěvníček neznámého majitele s nadpisem „Písně školní“ obsahuje na 20 stránkách 26 většinou notovaných písní školních a společenských. HONM Praha, sign. XVI F 27.

⁴⁰ Rkp. zpěvník neznámého majitele, obsahuje písně s kytarovým doprovodem, datován k r. 1864. Obsahuje 25 záznamů zlidovělých a společenských písní s nápěvy. HOUK Praha, sign. 59 r 34.

S bohem buď a pa - ma - tuj. Hleď mně v mysli za - cho - va - ti když mě
 mi - lost ne - smíš dá - ti o - sud to - mu ne - chce
 měj s bohem buď a pa - ma - - tuj .

Zajímavý je následující zápis, který pochází z rukopisného zpěvníčku BS 156, o němž jsme hovořili již výše (viz pozn. 19 a 20). Melodii lze časově zařadit ještě do první poloviny 19. století.

O půl-no-ci lenka vsta - la dřív už kohout za - - zpí - val,
 ztmavé ho se hrobu bra-la, kde tam mi-lý pře - - - bý - val.

V melodii se projevuje vliv německé „liedertálové“ písně instrumentálního (pravděpodobně kytarového) původu, postupně přizpůsobované domácímu českému prostředí. Kolováním se stávala formálně i melodicky prostší a postupně tak splývala s českým lidovým zpěvem. K tomu, abychom však tyto procesy mohli sledovat, bylo by třeba větší série zápisů jednotlivých písňových typů.

Následující melodie pochází z archivu ÚEF v Brně.⁴¹ Souvisí s Hankovou písní melodicky a textově jen částečně. První část melodie má vztah k následujícímu příkladu (čís. 11), v další části je patrný vliv katolického kostelního zpěvu. (Srv. též první část melodie s příkladem čís. 1, což navozuje vazbu na výše připomenuté zpracování Škroupovo.)

Poslední zápis pochází od sběratelky F. Kyselkové a je též uložen v ÚEF ČSAV v Brně.⁴² Je ovlivněn kramářským zpěvem, resp. narůstáním typů pololidových písní (závěr na 3. stupni) a je tedy jasným dokladem kolování v lidovém prostředí asi na začátku našeho století.

⁴¹ Zápis má archívní číslo A 590—29 a byl zapsán u A. Ostavkové v Bohuslavicích. Další text, který zde necitují, má sklon k míšení s různými známými písněmi (*Černé oči, proč pláčete* aj.)

⁴² Zápis uložen pod zn. A 452—7. Zdá se, že nápis je připojen k písni „O půl noci Lenka vstala“ jen nahodile, poněvadž vyhovoval počtu slabik ve verších. Z obdobných důvodů byl nepochybně použit i k naší písni „S bohem buď a pamatuj“.

Z bohem z bohem bud' a na mně ne-za-po-meň, e- a když
 my se ne-smí-me mi-lo-vač -mluvač, tak zbohem, z bo-hem
 a-ni-li-bez-ně na-
 zu-sfa-něm, na věč-no-sti se u-zřem, tak zuo-
 -něm, na věč-no-sti se u-zřem.

(archiv ÚEF v Brně)

S bohem s bohem bud' na mně pa--ma--tuj! dyš mně se smíš
 mi-lo-va-ti hled' mne v srdci za-cho-va-ti o-sud to-mu ne-chee
 můj s bo-hem bud' a pa--ma--tuj.

(zápis F. Kyselkové)

Z materiálů, týkajících se ohlasu melodie Hankovy písně můžeme citovat pouze jediný příklad.⁴³ Je jím kramářská „Píseň o ženění“ vydaná u J. Zvikla v Mladé Boleslavi roku 1861. Má odkaz, že se zpívá jako „S Bohem, s Bohem bud“, a rozměr veršů bezpečně potvrzuje, že se jedná o námi sledovanou píseň. Verze textu se zdvojením úvodního „S Bohem“, jak víme, skutečně kolovaly.

Přikročme posléze k rekapitulaci výsledků dosavadního výzkumu. Zcela nepochybně byl prokázán původ písně a její dosti intenzivní kolování u nás již od třicátých let minulého století. Relativně více je však zatím dokladů o pasivním přejímání Hankova textu či o umělých textových úpravách a o výskytech melodií umělého původu. O šíření písně folklórními cestami je zatím dokladů méně, ale není vyloučeno, že dalšími intenzivními sběry je bude možno roz-

⁴³ Formulace platí jen pro tuto rozsahem omezenou studii. Jinak při konečném zpracování bude možno použít řady parafrází Hankovy písně v Humoristických listech v různých politických popěvech (v letech 1862–80 v šesti případech), rozšířit počet otisků ve společenských zpěvnících, které Václavek a Smetana nezahrnuli do bibliografie ČNZ (dalších 6 výskytů), prozkoumat další kompozice (např. F. A. Božka, rkp HONM XXX F 95) aj.

hojnit. Shromážděný bohatý srovnávací materiál textových i melodických variant by pak plně vystačil k všestrannému zhodnocení písně, která u nás žila velmi intenzívně po více než sto let a rozhodně má plné právo na to, aby zůstala i nadále zařazena mezi zlidovělými písněmi, vybranými B. Václavkem a R. Smetanou ke zpracování. Zjištění, že Václav Hanka nebyl jejím autorem, nýbrž ji pouze obratně přeložil, jistě nijak nesnižuje její hodnotu a význam.

THE ORIGIN AND DEVELOPMENT OF HANKA'S SONG "S BOHEM BUĎ A PAMATUJ"

Research is being carried out into the origin and development of some important songs to be included in Václavěk and Smetana's anthology of secular semipopular songs, which is nearing its completion.

Interesting discoveries have been made about the song "S bohem buď a pamatuj" (Farewell and remember), which was claimed by Václav Hanka, a 19th-century Czech poet and historian, to be his own work. The author of the words, published for the first time in Schiller's *Musen-almanach* in 1798, was Johann Franz Cordes. The German version circulated widely both in Germany and in Bohemia (eleven records from the first half of the 19th century), and was used by Hanka for his translation before 1815. Records of the song in the 19th-century collections of tunes popular among the middle classes (over 30 items) are mostly identical with Hanka's translation; only about a quarter of 43 manuscript recordings are enlarged by a number of new stanzas.

The melodies used in signing the song can be divided into 11 types. The most extensive circulation of the song in this country began in the 1830s. However, most of the tunes recorded were composed by non-anonymous authors, strongly influenced by the then prevalent *Liedertafel* melodies. Further collection of the material existing among those who still remember the song may contribute towards a better understanding of the process of transmission in regard to this remarkable composition.